

В. В. Маліков,
асистент НТУ «Харківський політехнічний інститут»,
аспірант відділу «Український етнологічний центр»
Інституту мистецтвознавства, фольклористики та
етнології ім. М.Т. Рильського НАН України

ЗВИЧАЄВО-ПРАВОВА ТРАДИЦІЯ НАЙМИТУВАННЯ ТА МОДЕРНІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ЖИТТЯ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛЯНСТВА РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ В ПОРЕФОРМЕННИЙ ПЕРІОД

Метою даного дослідження є розкриття особливостей взаємодії між наймитуванням як явищем традиційної культури українців другої половини XIX – початку XX століть та процесами модернізації суспільства і держави. Вивчення даної взаємодії є актуальним, оскільки зміни, що їх зазнавала традиція в той час, можуть наблизити до розуміння її трансформацій і в сучасному інформаційному суспільстві та пов'язаних з цим соціальних проблем.

Звичаєво-правові відносини наймання, які побутували в українських селян другої половини XIX століття, привернули особливу увагу тогочасних етнологів, правознавців, економістів та державних діячів Російської імперії як важлива складова тогочасного суспільно-економічного життя. Практична спрямованість вивчення правовідносин селянства в пореформений період є безсумнівною. У самому процесі дослідження звичаєво-правових відносин наймання простежується прагнення опанувати ці відносини, поставити їх на службу соціально-економічним інтересам держави.

Декларуючи необхідність включення надбань традиційних народних правовідносин до офіційного законодавства і судочинства, фактично в намаганнях кодифікації звичаєвого права виявляється спроба знівелювати його дієвість та підпорядкувати законам, уніфікувати правове, економічне, соціальне життя селянства у відповідності з потребами модернізації тогочасного суспільства. У проблемі порушення й невиконання умов наймання законодавець знаходив вихід, збільшуючи міру відповідальності наймита, впроваджуючи письмовий договір, стягнення й покарання, що лише посилювало недовіру й непорозуміння серед селянства, оскільки не співпадало з традиційними уявленнями про справедливість й цінність вкладеної праці.

Значний розмір різнорідних платежів, які мали здійснювати селяни в пореформений період, фактично змушував їх до відходу на заробітки. Наймитування поза межами власної громади включало селянина до ряду відносин із поміщиками, прикажчиками, жандармами, діячами земств, службовцями, які були для нього незвичними, могли викликати розгубленість, відчуженість, приниженість.

Зустріч наймита з явищами, не властивими традиційному селянському суспільству (паспортизація, ринки робочої сили, письмові договори, залізниця, поліція, система судочинства, урбанізація, техніка на великих сільськогосподарських підприємствах, фабриках і заводах) ставала травматичним досвідом, який супроводжувався виснаженням сил, хворобами й каліцтвами, обманами й пограбуваннями, розоренням. В основі цього лежить протистояння модернізації зі зростаючою роллю великих капіталістичних господарств, індустріалізації та традиційного аграрного суспільства. Заходи, пропоновані та впроваджені державними й земським діячами, для виправлення становища наймитів, давали обмежений позитивний ефект, а частково й негативний, оскільки за своєю суттю були в руслі модернізації та не могли вирішити вищеозначеного конфлікту.

Селянин, який вирушав у найми в далекі для нього краї з уявленнями про те, що зможе заробити чимало грошей, підтримати й розширити власне господарство, міг зазнати ще більшого зубожіння, втратити зв'язок зі своєю громадою та селянським способом життя, ставши пролетарем. Тож наймитування, покликане вирішувати майнові питання селян, попереджувати конфлікти в селянській громаді, насправді під впливом нових явищ у тогочасному економічному житті могло загострювати соціальні суперечності.

Наймитування справляло значний вплив на трансформацію традиційного побуту селянства. Наймити, запозичуючи надбання міської культури, виступали посередниками у впровадженні в повсякденне життя селянства нових речей побуту, що найяскравіше виявилось в одязі. Наймитування сприяло змінам і в сімейних відносинах селянства, більшій самостійності молоді та жіноцтва, становленню малої сім'ї.